

Вывучаем вусную народную творчасць

Урок беларускай літаратуры ў 5 класе

А. У. Яводзік,

настаўнік беларускай мовы і літаратуры першай катэгорыі

гімназіі № 1 г. Бярозаўкі

Пры распрацоўцы ўрока па тэме “Загадкі” ў 5 класе спрабавала знайсці адказ на пытанне, як больш рацыянальна, эфектыўна скарыстаць час, адведзены на вывучэнне дадзенай тэмы. Матэрыял падручніка аб’ёмны і патрабуе ад настаўніка творчага падыходу.

Для дасягнення пастаўленых мэт на ўроку спалучалася індывідуальная і групавая работа вучняў. Дынамічнасць урока забяспечана праз выкарыстанне загадзя падрыхтаваных індывідуальных рабочых лістоў.

Пры падрыхтоўцы заданняў улічваліся ўзроставыя і індывідуальныя асаблівасці вучняў.

Тэма: Загадка як жанр вуснай народнай творчасці

Мэта: стварыць умовы для знаёмства вучняў з жанрам загадкі, яе кампанентамі; садзейнічаць развіццю ўмення выразна чытаць, адгадаць і складаць загадкі; спрыяць знаёмству з пажоджаннем загадкі і прычынамі ўзнікнення; стварыць умовы для развіццю кемлівасці, уяўлення, творчай фантазіі вучняў, цікавасці да набыткаў беларускага фальклору.

Эпіграф:

Яе мы сябрам называем,
Яна нам тайны адкрывае,
Мы з ёй павінны век дружыць,
Бо вучыць нас на свеце жыць.

Абсталёванне: вучэбны дапаможнік для 5 класа (2009, ч. 1); індывідуальны рабочы ліст па тэме “Загадкі”, карткі з індывідуальнымі заданнямі, выстава кніг “Чытаем загадкі”.

Ход урока

I. Арганізацыйны момант

Настаўнік. Добры дзень! Сядайце! Я рада вас вітаць на ўроку беларускай літаратуры, які я хачу пачаць з верша Анатоля Вяцінскага:

Ты ў такім шчаслівым узросце,
Калі сэрца не знае злосці,
Калі ўсё яшчэ наперадзе –
І дарогі, і масты,

Калі ўсё – на тым беразе,
А на гэтым – толькі ты.
Ты ў такім шчаслівым узросце,
Калі сэрца не знае злосці,
Калі яму лёгка – лёгка біцца,
Калі вельмі хочацца вучыцца.

II. Вызначэнне тэмы і мэт урока

Настаўнік. Я спадзяюся, што ўсім вам вельмі хочацца атрымаць новыя веды ў галіне вуснай народнай творчасці, таму з задавальненнем і ахвотай будзеце працаваць сёння на ўроку. А якая тэма нашага ўрока – здагадайцеся самі па эмблеме. (*Дэманструецца эмблема, дадатак 1*). Так, тэма нашага ўрока – загадкі. Давайце разам паспрабуем сфармуляваць мэту ўрока. Што мы павінны будзем навучыцца рабіць з загадкамі?

Запіс на дошцы:

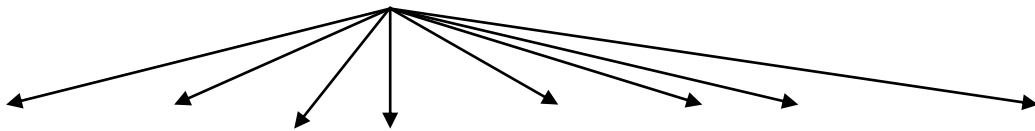
- ✓ чытаць,
- ✓ адгадаць,
- ✓ групаваць
- ✓ складаць.

Вельмі добра. А працаваць вы будзеце сёння не ў сшытках, а на індывідуальных рабочых лістах, якія ляжаць у вас на партах. Запішыце на іх дату, тэму ўрока.

III. Паўтарэнне вывучанага пра жанры вуснай народнай творчасці

Настаўнік. Загадка як жанр вуснай народнай творчасці. Давайце разам успомнім, якія жанры вуснай народнай творчасці вы ўжо ведаеце. Для гэтага у вас ёсць апорныя схемы, якія неабходна запоўніць на індывідуальных рабочых лістах.

Жанры вуснай народнай творчасці.

Прыказка казка легенда прымаўка паданне загадка песня міф

Настаўнік. У якасці эпіграфа я абрала загадку. Паслухайце яе і паспрабуйце адгадаць, які прадмет тут схаваны, хто будзе нашым памочнікам і дарадцам на ўроку.

Яе мы сябрам называем,
Яна нам тайны адкрывае,
Мы з ёй павінны век дружыць,

Бо вучыць нас на свеце жыць. (Кніга)

IV. Вывучэнне новага матэрыялу

1. Работа з падручнікам.

Настаўнік. Першае, што паспрабуем вызначыць, чаму ўзнік такі жанр вуснай народнай творчасці, як загадка, якія прычыны можна назваць. А дапаможа нам падручнік. Звернемся да артыкула ў на старонцы 62 – 63. Пры чытанні вам неабходна запісаць на індывідуальных лістах асноўныя прычыны ўзнікнення загадак.

Прычыны ўзнікнення загадак.

- 1) Людзі стараліся перахітрыць варожыя сілы.
- 2) Людзі развівалі кемлівасць, знаходлівасць, розум.
- 3) Адлюстроўвалі сваё светаўспрыманне.

2. Індывідуальнае паведамленне вучня па тэме “Першапрычына ўзнікнення загадак”.

Пытанне класу: чаму першыя загадкі былі прысвечаны з’явам прыроды? Патлумачце.

Загадкі – адзін з самых старажытных жанраў вуснай паэтычнай творчасці народа. Яны даносяць да нас асабліваці светаўспрымання нашых продкаў, якія стваралі загадкі не проста для забавы. Адухаўляючы прыроду, старажытны чалавек і ў загадках пакланяўся небу, сонцу, зорам, агню, дрэвам. Гэта азначае, што першыя загадкі прысвячаліся менавіта з’явам прыроды, якая мела ўладу над чалавекам. Загадкі развіваюць назіральнасць і разважлівасць, здагадлівасць і кемлівасць, трэніруюць памяць.

3. Работа ў парах. Фармуліроўка азначэння паняцця “загадка”.

Настаўнік. Давайце паспрабуем сфармуляваць азначэнне паняцця загадка. Звярніцеся да індывідуальнага рабочага ліста і ўстаўце патрэбныя словы.

(Загадка – гэта апісанне прадмета ці з’явы, якое патрабуе.....)

- Прачытайце яшчэ раз і раскажыце адзін аднаму ў парах азначэнне загадкі.

4. Работа з падручнікам.

Настаўнік. З урокаў рускай мовы вы ўжо ведаеце, як складаліся загадкі, вы самі спрабавалі іх класці. Каб успомніць дадзены матэрыял, я прапаную яшчэ раз звярнуцца да падручніка і вызначыць, на якіх асноўных спосабах грунтуецца будова загадак.

Спосабы будовы загадак.

Супастаўленне

Параўнанне

Апісанне

Пераноснае значэнне.

Фізкультхвілінка.

Настаўнік па чарзе задае пытанні, а вучні хорам адказваюць “Вось так!” і жэстам паказваюць патрэбнае дзеянне.

- Як жывеш? – Вось так! (Паказваюць вялікі палец.)
- Як ідзеш? – Вось так! (Прабегчыся пальцамі абедзвюх рук па сталю.)
- Як бяжыш? – Вось так! (Сагнуць рукі ў локцях і паказаць, як рухаюць імі ў час бегу.)
- Ноччу спіш? – Вось так! (Рукі – пад шчаку, пакласці на іх галаву.)
- Як глядзіш? – Вось так! (Паміргаць вачыма).
- Як бярэш? – Вось так!
- Як даеш? – Вось так!
- Як жартуеш? – Вось так! (Надзьмуць шчокі і злёгка стукнуць па іх далонямі).
- Як гразіш? – Вось так! (Пагразіць пальчыкам).
- Як смяешся? – Вось так! (Усе ўсміхаюцца).

5. Паведамленне настаўніка пра віды загадак.

Настаўнік. Загадкі не толькі цікавыя, займальныя, яны і мілагучныя, складаныя, падобныя да кароценькіх вершаў. Мова загадак – жывая народная мова, вобразная, сакавітая, трапная, надзвычай выразная. У загадках выяўляецца фантазія народа, яго розум, кемлівасць, пачуццё гумару.

Некаторыя загадкі нагадваюць **задачы**: *Ляцелі галкі, стаялі палкі. Як сядуць яны на адной – галка лішняя, як сядуць яны на дзве – палка лішняя. Колькі было галак і колькі палак?*

Тры палкі і чатыры галкі

Іншыя загадкі ўяўляюць сабой кароценькія **пытанні**: *Хто расказвае моўчкі? (кніга)*
Ёсць загадкі, якія маюць жартаўлівы характар – гэта **загадкі-жарты**.

Што робіць дворнік, калі ў яго на галаве сядзіць верабей? (спіць)

У многіх загадках падаецца вобразнае апісанне прадмета, прадмет адгадваецца па яго асноўных якасцях. Гэта **загадкі – апісанні**. Маленькае, залацістае, усё поле асвеціць.(сонца)

Больш сучасны від загадак – крыжаванкі, рэбусы, шарады і інш.

Пытанне вучням: назавіце асноўныя віды загадак.

6. Хвілінка кемлівасці.

Настаўнік. Я хацела, каб наш урок быў не толькі карысным, але і яркім, каляровым. Для гэтага папрасіла старэйшых вучняў нашай гімназіі, каб яны намалявалі мне малюнкi да некаторых загадак. Але, напэўна, яны не вельмі ўважліва мяне слухалі і дапусцілі памылку. Паглядзіце, што ў іх атрымалася. Як вы думаеце, якую памылку дапусцілі вучні? (Успрынялі змест загадкі ў прамым сэнсе, а не вобразна) . (Дадатак 2)

- Калі вам спадабаліся малюнкi, можаце зрабіць дома свае да другіх загадак. Гэта будзе варыятыўная частка дамашняга задання.

7. Калектыўная работа .

Мы даведаліся пра прычыны ўзнікнення загадак, вызначылі будову, віды загадак, а з паведамлення аднакласніцы вызначылі, якія загадкі былі самыя першыя па часе ўзнікнення. Так, правільна, гэта загадкі, прысвечаныя з’явам прыроды, якая мела ўладу над чалавекам. А якія яшчэ ёсць тэмы загадак, вы даведаецеся з індывідуальнага рабочага ліста.

Тэмы беларускіх загадак.

1. З’явы прыроды.
2. Чалавек і яго побыт.
3. Раслінны свет.
4. Жывёльны свет.
5. Чалавек, часткі яго цела.
6. Праца і яе прылады.
7. Хатняя гаспадарка.
8. Тэхніка і культура

III. Замацаванне ведаў вучняў

1. Калектыўнае адгадваанне загадак.

Настаўнік. А цяпер мы з вамі навучымся вызначаць тэму і групаваць загадкі. У нашым падручніку змешчана вялікая колькасць загадак. Давайце звернемся да іх і паспрабуем адгадаць і вызначыць тэму наступных загадак: на № 2 – сонца (з’ява прыроды); №27 – бярозы (раслінны свет); № 40 – кот (жывёльны свет); № 50 – лесвіца (чалавек і яго побыт)

2. Работа па варыянтах.

- I. Адзначыць алоўкам тры загадкі на тэму “З’явы прыроды”.
- II. Адзначыць алоўкам тры загадкі на тэму “Раслінны свет”.
- III. Адзначыць алоўкам тры загадкі на тэму “Жывёльны све”.

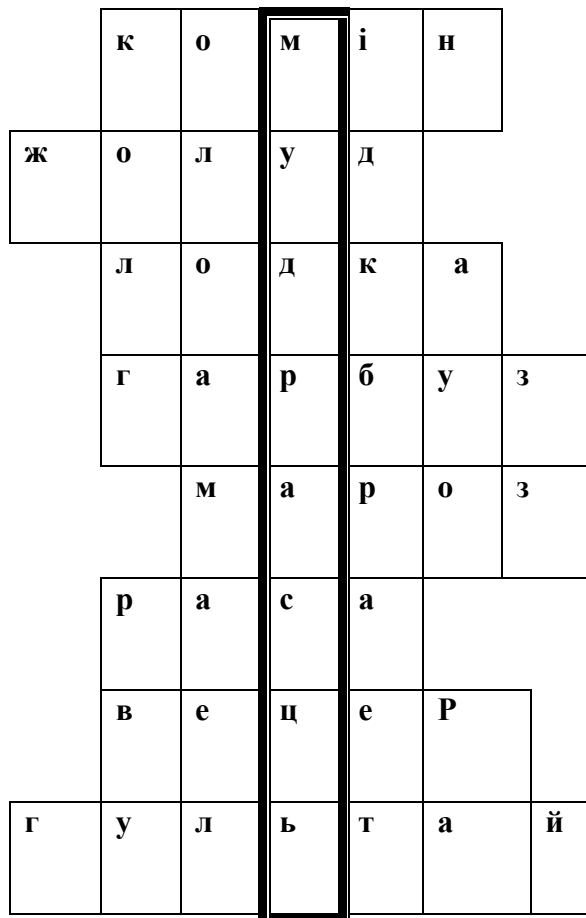
3. Работа ў парах або малых групах. (Дадатак 3)

Разгадайце крыжаванку. У выдзеленым слупку прачытайце слова, якое называе якасць таго чалавека, які ўмеє складаць загадкі. У выніку мы атрымаем агульны партрэт стваральніка загадак.

I-ая пара вучняў:

1. Вышэй за ўсіх стаіць, навокал глядзіць, люльку курыць. (Комін)
2. Малы малышак упаў з вышак, ён не забіўся, толькі шапачкі пазбыўся. (Жолуд)
3. Еду, еду – і ні дарогі, ні следу. (Лодка)
4. Круглы хлявец поўны белых авец. (Гарбуз)
5. Ехаў камісар, на акне ўзор напісаў. (Мароз).
6. Вечарам нараджаецца, ноч жыве, а раніцай памірае. (Раса)

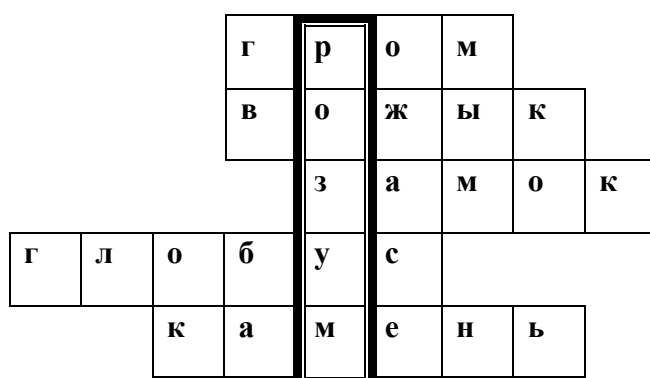
7. Рук і ног не мае, а дзверы адчыняе. (Вецер)
8. Не калода і не пень, а ляжыць цэлы дзень, не жне і не косіць, а есці просіць. (Гультай)

Ключавое слова – мудрасць.

ІІ-ая пара вучняў:

1. Стукае, грукае, нідзе яго не знойдзеш. (Гром)
2. Пад соснамі, пад ёлкамі ляжыць клубок з іголкамі. (Вожык)
3. Чорны сабака не брэша, не кусае, а ў хату не пускае. (Замок).
4. З выгляду – мячык на восі стаячай, а сіла такая – усю зямлю трымае. (Глобус).
5. Без караня, а расце. (Камень)

Ключавое слова – розум.

III-ая пара вучняў:

1. Чыроны конік па дрэве бяжыць. (Агонь)
2. Хто ў чырвоных ботах ходзіць па балотах? (Бусел)
3. Сядзіць, сядзіць на небе – і знікае. (Месяц)
4. З людзьмі сябруе, хату вартуе, жыве пад лаўкай, хвост абаранкам. (Сабака)
5. Доўгі насок, тонкі галасок, хто яго заб’е, той сваю кроў пралье. (Камар)

					а	г	о	н	ь		
					б	у	с	е	л		
						м	е	с	я	ц	
с	а	б	а	к	а						
	к	а	м	а	р						

Ключавое слова – гумар

IV-ая пара вучняў.

1. Прымяркуй адгадкі да загадак. Правядзі адпаведныя лініі.

Брат з братам цераз дарогу жывуць, адзін другога не бачаць.	Жолуд
Малы малышак упаў з вышак, ён не забіўся, толькі шапачкі пазбыўся.	Вочы.
Пасярод двара стаіць гара, спераду вілы, ззаду мятла.	Свіння.
Поўна бочка віна, нідзе дзірачкі няма.	Ноч.
Прышла чорная карова, усіх людзей пабарола.	Карова.
Зялёная, а не луг, белая, а не снег.	Яйцо.
Не хвора, а ўсё стогне, нічога не згубіла, а ўсё шукае.	Бяроза.

4. Апераджальнае творчае заданне.

Настаўнік. Загадкі не толькі цікава чытаць і разгадваць. Вялікае задавальненне атрымоўвае чалавек, калі ён сам можа скласці загадку. Дарэчы, па меркаванні нашых продкаў, самы спрыяльны час для стварэння загадак – зіма і восень, калі прырода адпачывае. Вось і я ў якасці апераджальнага дамашняга задання прапанавала некаторым вучням паспрабаваць свае сілы на ніве творчасці, скласці дома загадкі. Давайце паслухаем, што ў іх атрымалася.

5. Знаемства з памяткай “Як скласці загадку”.

Настаўнік. Спадабаліся вам загадкі? А зараз я прапаную ўсім вам атрымаць задавальненне ад працэсу творчасці, таму што складаць загадкі – вельмі цікава. У нашых

продкаў толькі той чалавек лічыўся мудрым і моцным, які ведаў загадкі, ўмеў іх адгадаць і ствараць. Такое ўменне прыносіла шчасце і поспех. Я хачу, каб і вы ў мяне былі самымі шчаслівымі вучнямі. А перад тым, як пачынаць працэс творчасці, яшчэ раз перачытайце памятку “Як скласці загадку”

Памятка “Як скласці загадку”

- 1) Вызначце асноўныя прыметы, галоўныя дзеянні прадмета, пра які складаецца загадка. Трэба, каб іх было, па-першае, дастаткова, па-другое, - няшмат (бо загадкі заўсёды кароткія).
- 2) Падумайце, як “схаваць” адгадку (прапусціце назву, выкарыстайце займеннік, уласнае імя).
- 3) Калі загадка будзе па падабенству – знайдзіце падобны прадмет. Вызначце, чым яны падобныя.
- 4) Калі атрымаецца – зрабіце загадку вершаванай ці надайце ёй асаблівы рытм.

Настаўнік. Сапраўды, загадка – твор мастацтва, як песня, як легенда, як прыказка. Загадкі адлюстроўваюць культуру беларуса, раскрываюць характар нашых людзей. Я прашу выйсці да дошкі вучняў, якія выконвалі індыўідуальныя заданні, разгадалі крыжаванкі. Паглядзіце, якія партрэт чалавека, што ўмее складаць і адгадаць загадкі, у нас атрымаўся? Так, гэтыя словы адлюстроўваюць розум, даносяць да нас сакавіты беларускі гумар, сведчаць аб мудрасці нашага народа.

6. Завочнае падарожжа на выставу кніг “Чытаем загадкі”

Настаўнік. Загадкі ствараюцца і ў наш час. Яны расказваюць пра сучасныя прадметы і з’явы. Такія загадкі называюцца літаратурнымі. На выставе, якая наладжана ў нас, вы можаце ўбачыць кніжкі з загадкамі, якія створаны як беларускімі, так і рускімі аўтарамі. У вольны час у вас ёсць магчымасць паспрабаваць паразгадаць дадзеныя загадкі і выпрабаваць у сабе тыя якасці, пра якія гаворылася ў крыжаванках.

IV. Падвядзенне вынікаў урока

- ✓ Што новага даведаліся на ўроку?
- ✓ Што для вас здалося самым цікавым на ўроку?
- ✓ Што здалося цяжкім?

Дамашняе заданне:

Абавязковае: стар. 62 – 65 – прачытаць, умець адказваць на пытанні.

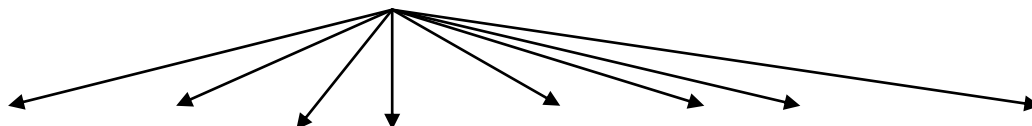
выбраць 3 самыя цікавыя, на ваш погляд, загадкі

На выбар: намаляваць загадку па прынцыпу “Памылка мастака”;

скласці сваю загадку пра сучасны прадмет;

адгадаць загадкі-задачы (Дадатак)

Індывідуальны рабочы ліст

Дата правядзення ўрока:Тэма:**Заданне 1. Жанры вуснай народнай творчасці.****Заданне 2. Прычыны ўзнікнення загадак.**

- 1.
- 2.
- 3.

Заданне 3. Загадка – гэта апісанне прадмета ці з’явы, якое патрабуе.....

(Загадка – гэта вобразнае апісанне ўтоенага прадмета ці з’явы, якое патрабуе разгадкі)

Заданне 4. Віды загадак:

1.	4.
2.	5.
3.	6.

Заданне 5. Тэмы беларускіх загадак.

1. З’явы прыроды.	5. Чалавек, часткі яго цела.
2. Чалавек і яго побыт.	6. Праца і яе прылады.
3. Раслінны свет.	7. Хатняя гаспадарка.
4. Жывёльны свет.	8. Тэхніка і культура.

Заданне 6. Работа па варыянтах

I варыянт. Адзначыць тры загадкі на тэму “З’явы прыроды”.

II варыянт. Адзначыць тры загадкі на тэму “Раслінны свет”.

III варыянт. Адзначыць тры загадкі на тэму “Жывёльны све”.

Заданне 7. Памятка “Як скласці загадку”

1. Вызначце асноўныя прыметы, галоўныя дзеянні прадмета, пра які складаецца загадка. Трэба, каб іх было, па-першае, дастаткова, па-другое, - няшмат (бо загадкі заўсёды кароткія).
2. Падумайце, як “схаваць” адгадку (прапусціце назву, выкарыстайце займеннік, уласнае імя).
3. Калі загадка будзе па падабенству – знайдзіце падобны прадмет. Вызначце, чым яны падобныя.
4. Калі атрымаецца – зрабіце загадку вершаванай ці надайце ёй асаблівы рытм.

Дамашняе заданне:

Абавязковае: стар. 62 – 65 – выразна чытаць, умець адказваць на пытанні.

выбраць 3 самыя цікавыя, на ваш погляд, загадкі.

На выбар: намаляваць загадку па прынцыпу “Памылка мастака”

- скласці сваю загадку;
- адгадаць загадкі-задачы (дадатак 4).

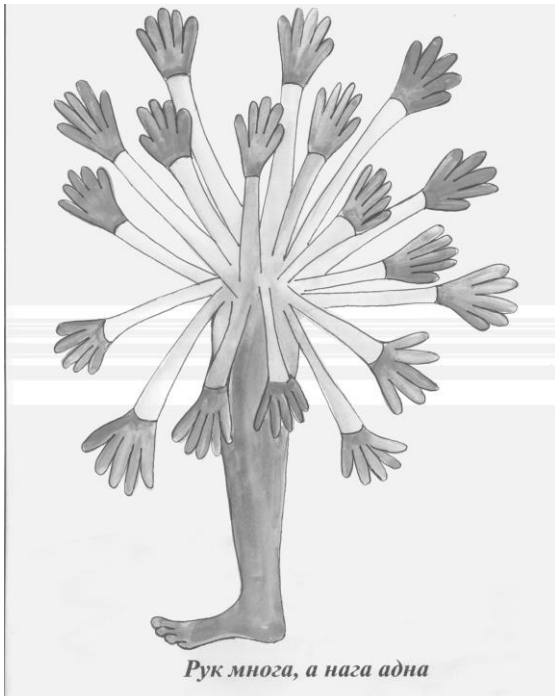
Дадатак 1.

Эмблема да ўрока

Дадатак 2.

Малюнак 1

Малюнак 2

Малюнак 3

Малюнок 4

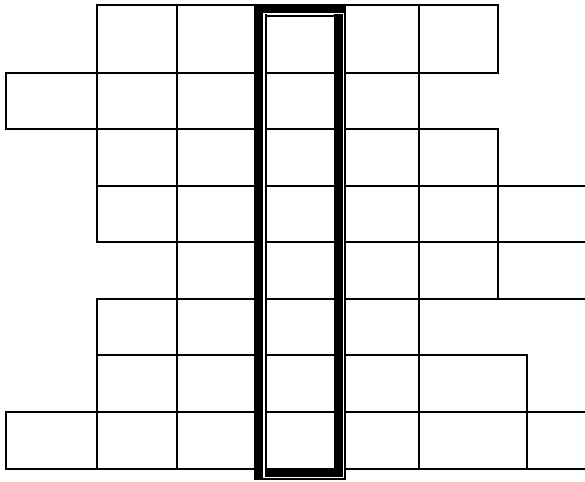
Малюнок 5

Дадатак 3.Карткі для індывідуальнай работы

Картка 1.

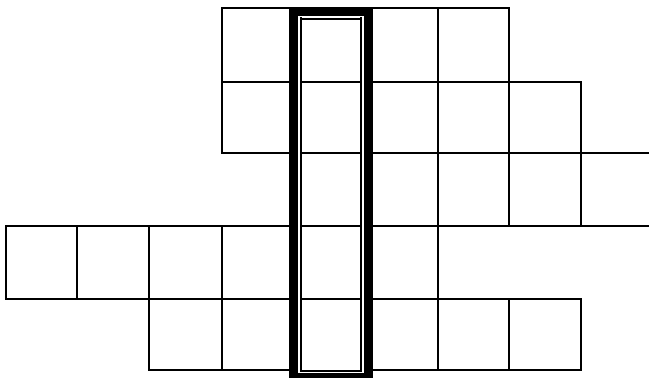
1. Вышэй за ўсіх стаіць, навокал глядзіць, люльку курыць.
2. Малы малышак упаў з вышак, ён не забіўся, толькі шапачкі пазбыўся.
3. Еду, еду – і ні дарогі, ні следу.
4. Круглы хлявец поўны белых авец.
5. Ехаў камісар, на акне ўзор напісаў.
6. Вечарам нараджаецца, ноч жыве, а раніцай памірае.
7. Рук і ног не мае, а дзверы адчыняе.
8. Не калода і не пень, а ляжыць цэлы дзень, не жне і не косіць, а есці просіць.

Ключавое слова –

Картка 2.

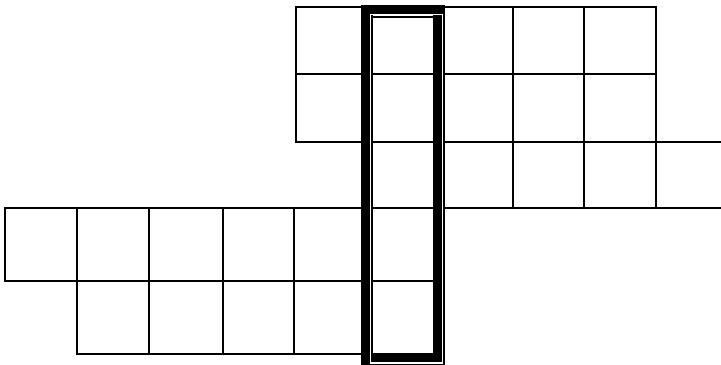
1. Стукае, грукае, нідзе яго не знойдзеш.
2. Пад соснамі, пад ёлкамі ляжыць клубок з іголкамі.
3. Чорны сабака не брэша, не кусае, а ў хату не пускае.
4. З выгляду – мячык на восі стаячай, а сіла такая – усю зямлю трымае.
5. Без караня, а расце.

Ключавое слова –

Картка 3.

1. Чыроны конік па дрэве бяжыць.
2. Хто ў чырвоных ботах ходзіць па балотах?
3. Сядзіць, сядзіць на небе – і знікае.
4. З людзьмі сябруе, хату вартуе, жыве пад лаўкай, хвост абаранкам.
5. Доўгі насок, тонкі галасок, хто яго заб’е, той сваю кроў пралье.

Ключавое слова –

Картка 4.

1. Прымяркуй адгадкі да загадак. Правядзі адпаведныя лініі.

Брат з братам цераз дарогу жывуць, адзін другога не бачаць.	Жолуд
Малы малышак упаў з вышак, ён не забіўся, толькі шапачкі пазбыўся.	Вочы.
Пасярод двара стаіць гара, спераду вілы, ззаду мятла.	Свіння.
Поўна бочка віна, нідзе дзірачкі няма.	Ноч.
Прыйшла чорная карова, усіх людзей пабарола.	Карова.
Зялёная, а не луг, белая, а не снег.	Яйцо.
Не хвора, а ўсё стогне, нічога не згубіла, а ўсё шукае.	Бяроза.

Дадатак 4.

Картка 5. Загадкі-задачы.

Ляцеў статак гусей. Насустрач ім адзін гусь:

- Добры дзень, сто гусей!

- Нас не сто гусей! Каб нас было яшчэ столькі, паўстолькі, чвэрць столькі і ты, адзін гусь, тады было б сто гусей. Колькі ляцела гусей?

Трыццаць шэсць гусей

Ляцела два статкі гусей. Першы статак гаворыць:

- Дайце нам аднаго гуся, тады ў нас будзе пароўну.

А другі статак гаворыць:

- Дайце вы нам аднаго гуся, тады ў нас будзе ў два разы больш. Колькі было гусей ў адным і другім статку?

Пяць і сем

Ляцелі галкі, стаялі палкі. Як сядуць яны па адной – галка лішняя, як сядуць яны па дзве – палка лішняя. Колькі было галак і колькі палак?

Тры палкі і чатыры галкі

Вёз адзін чалавек ваўка, казу і капусту. Воўк усё хоча казу з’есці, а каза – капусту, ён ім не дае. Прыехаў да рэчкі. Трэба яму перавезці іх на той бераг. А човен маленькі, больш як дваіх не возьме: або яму браць з сабою ваўка, або казу, або капусту. Прыдзецца некалькі разоў ездзіць. Задумаўся чалавек: “Як жа мне перавезці, каб бяды не выйшла? З ваўком паеду – каза капусту з’есць. З капустай паеду – воўк казу з’есць. Казу павязу, а на другі раз як забіраць?”

Спачатку трэба перавезці казу, потым – ваўка, а казу забраць назад. Пасля перавезці капусту і, нарэшце, вярнуцца забраць казу.

Пералічыце пяць дзён па парадку, не называючы чыслаў і назваў дзён.

Пазаўчора, учора, сёння, заўтра, паслязатра.

Стаяць у крузе чатыры кошкі, супраць кожнай кошкі па тры. Колькі было разам?

Чатыры